

Halk Şiirinde **DİVAN/DİVANİ**

Giriş

Halk şairlerinin milli nazım ölçüsü heceyle söyledikleri şiirlerde nazım birimi dördlüktür (KÖPRÜLÜ, 1980:80). Bunun hilafına çeşitli görüşler ortaya atılmış, beyit yahut mısra olduğu iddia edilmişse de (DİZDAROĞLU, 1969:22), ilmi çevrelerde kabul görmemiştir. Hatta halk şiiri terimi de muhtelif tartışmalara konu olmuştur. Burada söz konusu tartışmalara girmeden şunu söyleyebiliriz ki, halk şiiri, şehir ve tahsil kurumlarından uzak çevrelerde yaşayan topluluklar arasında yetişen, nadiren medresede okumuş, "*Pir elinden bade içerek dili çözülen yahut da usta çırak geleneği ile yetişen*" şairlerin düzüp koştığı şiirlerdir. Halk arasında bunları söyleyenlere tartışmalara konu edilen ne halk şairi, ne de saz şairi denilmektedir. Halkımız aşık terimini kullanmaktadır. Eskiden "kopuzla türkü söyleyen" anlamında ozan denilmiş, XV. asırdan sonra Azeri ve Anadolu sahalarında aşık, *Türkmen* sahasında da baksı kelimeleri ozan yerine kullanılmıştır (KÖPRÜLÜ, 1934:277,292). Saz çalmayan, fakat az çok tahsili olup da şiir söyleyen şairlere "kalem şuarası" adı verilmektedir. Mesela Dertli bir aşık, Bayburtlu Zihni kalem şuarasındandır (TALAT, 1928:7).

Halk şairleri şiirlerinde hece vezninin en çok 7, 8 ve 11'li kalıplarını kullanmışlardır. Bu ölçü ve dördlük nazım birimiyle, özel ezgilerle söyledikleri şiirler, türleri bakımından mani, koşma, varsağı, semai, destan, türkü gibi adlar almıştır (DİZDAROĞLU, 1969:51).

Halk şairleri bu türlerde çok güzel eserler vermişler, hatta bazı deyişleriyle de şöhret sahibi olmuşlardır. Öyle ki zamanla bunlar gerek türkü, gerekse Türk müziği formlarında bestelenerek sevilen müzik parçaları arasına girmiştir. Türkü formunda söylenenleri geçiyoruz; şarkı formundakilere birkaç örnek vermek gerekirse, Aşık Ömer'in -mesela- "*Ey çerh-i sitemger dil-i nalana dokunma...*", "*Ela gözlerine kurban olduğum Yüzüne bakmaya doyamadım ben..*" Seyrani'nin, "*Hüsne mağrur olma ey yüzü mahım...*", Mehmet Paşa'nın, "*Siyah ebrulerin duruben çatma...*"; Bayburtlu Zihni'nin, "*Vardım ki yurdumdan ayak götürmüş...*" mısralarıyla başlayan şiirleri, radyoların Türk müziği

Yunus ZEYREK

Edebiyat Öğretmeni

programlarında en çok sevilen şarkılar arasında olduğunu bilmeyen var mı...

Ne var ki, öteden beri halk ve divan edebiyatı ikiliğinin izleri halk şairlerini de etkilemiştir. Bu durum onları divan şairlerinin kullandığı şekil ve ölçüyü de deneme noktasına getirmiştir. Tabiidir ki, bunda aruz veznini başarıyla kullandıkları söylenemez. Bu hususta Köprülü şöyle der "Klasik edebiyatın tesiri altında, XVII. asırdan başlayarak saz şairlerinin eserlerinde eski sadelik, tabiiyet, bir kelime ile halk zevki unsurları azalmağa yüz tutmuştur. Gevheri ve Aşık Ömer bu cereyanın öncüleridir: XV ve XVI asır klasik şairleri yine bestelenip terennüm edilmek için bu tando manzumeler yazarlardı. XVII. asırdan başlayarak saz şairlerinin yazdıkları divanlar, işte onların tesiri altında ve onları takliden yazılmıştır. Saz şairlerinin aruz vezni ile de eserler yazmağa başlamaları, yine bu cereyanın bir neticesidir. Divanlar aruzun "failatün, failatün, failatün failün"iyle yazılmış manzumelerdir ki, terennüm edilmeye mahsus olduğu için dördüncü mısraları daima birbiriyle kafiyelidir, veya mükerrerdir." (KÖPRÜLÜ; 1962:199)

Divan nedir?

Divan, esasen toplanılan yer demektir. Bu itibarla eskiden davalara bakmak ve iş görmek için toplanılan meclise "divan" denilirdi. Heybetli ve haşmetli toplantılara "Ebu'l-Müslim Divanı gibi" tabir edilirdi.

Hız. Ömer zamanında Medine'de teşkil edilen hükümet dairesine ve o dairede tutulan vazife, ve maaş defterine de -isimlerin toplanmış olması münasebetiyle- "Divan" ismi verilirdi.

Daha sonra manzum sözlerin topluca yazıldığı kitaba "Divan" denildi. Bu kelime önceleri muhtelif şairlerin seçilmiş şiirlerini toplayan antoloji anlamında kullanıldığı halde sonra mutlaka bir şairin şiir defteri anlamında kullanıldı, Fuzuli divanı, Nef i divanı gibi. Küçük divanlara "Divançe" denir.

Eskiden beri Türk edebiyatı, avam ve havasa mahsus olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Hece veznini kullanmış saz şairlerinin deyişlerine "Halk edebiyatı", aruz veznini kullanmış şairlerin manzumelerine de "Divan edebiyatı, Klasik

edebiyat, Saray edebiyatı" denildi (Edebiyat Lügati, 1973:35).

"Divan" kavramı hakkında bu kısa bilgileri nazara sunduktan soma esas konumuz itibariyle bizi ilgilendiren halk şiirimizdeki "Divan/Divanı" sözünün üzerinde durmamız içabeder.

Erzurumlu Aşık Yaşar Reyhani, divanı konusunda, "14,15 ve hatta 16 heceli şiirlerdir" demektedir. Sarıkamışlı Aşık Mevlüt Denizer de, "Çok büyük bir yer düşünün, insanlarla dolu. Ses zor yetişiyor. Böyle bir yerde yüksek sesle söylemek lazım. Sonra sözün çabuk bitmemesi, dinleyicilerin kulak kesilmesi için biraz da uzun olması gerekir. İşte on beş heceli şiir olan divan'ın gerçek anlamı buradadır. "Üstadı olan Aşık İhsani'den söylediği bir divanın ilk hanesi şöyle:

*Hayatına yüz yenilmiş zar ararsan işte ben
Gül yanında kan ağlayan har ararsan işte ben
Yaktı yıktı viran etti feleğin fırtınası
Dolu döğmüş sel götürmüş yar ararsan işte ben.*
.....

Halk şairleri, divan şairleri tarzında eser vermeye başlamalarından (XVII. asır) itibaren çok kusurlu bir şekilde kullandıkları aruz vezniyle söyledikleri manzumelere divan, yahut *divanı* diyorlardı. Türk aşıklık geleneğinin kuvvetli bir şekilde yaşadığı Azerbaycan sahasını da nazara alarak konuyu üç bölüme ayırıp biraz daha yakından inceleyelim.

1.Divanı Şekilleri

Manzumelerin şeklini incelerken onların kafiye, ölçü ve yerine göre ezgilerine bakacağız (BORATAV, 1982:156). Divanların asıl ve en yaygın şekli murabba şeklidir (BANARLI, 1971:727). Bununla beraber gazel, muhammes, müseddes, musammat biçimleri de vardır (TALAT, 1928:79). En çok kullanılanı ise murabba, yani dördlüklerden meydana gelen şeklidir. Bunlar için her ne kadar aruzun üç failatün bir failün kalıbı zikrediliyorsa da incelediğimiz birçok divanda, divan şiirinde geçen aruzun zihaf ve imale kusurlarını da göz önüne aldığımız halde bu

ölçünün layığıyla kullanılmış olanına tesadüf edemedik. O halde bu şiirlerin veznini anızdan ziyade hecenin 15'li kalıbı saymak daha yerinde olur. Nitekim A. Talat da bu noktaya işaret etmektedir (TALAT, 1928:11).

Aşık şiiri formlarından ve aşıkların en çok müracaat ettikleri şiir şeklidir. Usta aşıklar bunu, "Hak kapısı, aşığın mesleği, edep erkani" olarak görürler. Bütün aşık meclisleri, destan geceleri, gelenek haline gelmiş bir şekilde divani ile başlardı. Aslında divaniler, dört mısralı, on beş heceli hanelerden teşekkül eden lirik şiirlerdir. Gazelden neş'et ettiğine dair görüşler kabul görmemiştir. Gazeller aa, ba, ca.. şeklinde kafiyelenen beyitlerle söylenirken, divaniler birinci hanenin dört mısraı bir, diğer hanelerin üç mısraı bir ve dördüncü mısraları ise ilk haneyle kafiyelidir (HEKİMOV, 1975).

Divan/divani hakkındaki şu sözler R. Nur'a aittir: "Türk mahsulüdür. Saz şairlerinin ispesyalitesidir. Hususi bir ahengi vardır. Saz ve mistik şiirdir. Bestelidir. Gazel şeklindedir. Aruz vezniyle yazılır" (NUR, 1942:c.1,No:13). Türk şiiri hakkındaki makaleler silsilesinden birinde yer alan bu sözlerden öyle anlaşılıyor ki, Rıza Nur, sadece Dertli'nin şiirlerini inceledikten sonra, "Gazel şeklindedir." hükmünü veriyor. Divanilerde önemli olan şekilden ziyade okundukları makamlardır. Hem aruzla, hem de hecenin 15'li, 11'li, hatta başka kalıplarıyla yazılabilirler.

Şunu belirtmeliyiz ki, bizim edebiyat kaynaklarında aruzlu halk şiirleri bahsinde yer alan bu tür, Azerbaycan kaynaklarında "15 heceli" olarak nitelenmektedir. Bizce de böyle demek yerinde olur. Zira biraz yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu şiirlerde aruz oldukça zayıftır. Onları zorla aruza uydurmanın bir anlamı olmasa gerektir. Bununla beraber bu türün bütün örneklerinde ortak olan ve tartışılmayan özellik, genellikle on beş heceli ve ağır söyleyişli olmalarıdır.

Anadolu halk şairlerinin dörtlüklerden meydana gelen divanlarına kafiye şemalarıyla birlikte birer de örnek verelim:

1. aaaa/bbba/ccca...

*Ne acayib ruz imiş, cana, ne bayram günleri
Mah-ndar azmeder seyrana bayram günleri
Nice aşıklar gelir kurbana bayram günleri
Can verir biçareler canana bayram günleri.*

*Yürü hey hercai dilber kaddimi dal eyleme
Aklımı başımdan alıp beni abdal eyleme
Öldür aşıklarımı, gel, böyle işgal eyleme
Padişahlar mail olmaz kana bayram günleri.*

*Der la Mecnuni: Güzel, düştüm mahabbet rakına
Kuh-i Kaf olsa dayanmaz ben fakıyrın ahına
Ey saba bizden selam et ol güzeller şahına
Dahil olsun meclis-i irfana bayram günleri.*

2. aaba/ccca/ççça...

*Dilbera kıl merhamet şeyda gönül gamlanmasın
Gönlümüz kılma perişan didemiz nemlenmesin
Hiç ne mümkündür efendim gül cemalin seyreden
Bülbül-asa yanılıp payinde sersemlemesin.*

*Sun '-i üstad-ı ezel veçhindedir ilme 'l-yakin
Mülk-i hüsnün şahı sensin şimdi bedr-i mehcebin
Sen Süleyman-ı zamansın ey cemal-i hur-i ayn
Vaslın ile şad olanlar nice Hatem 'lenmesin.*

*Bulmak istersen efendim iptidadan iştihar
Eli bağlı benden oldum sen edersin iftihar
Bağ-ı hüsnün gülşeninden, sür rakibi şehriyar
Beyn-i uşşaka gelüp bir dahi ademenmesin.*

*Gel efendim nare yakma Gevheri-i bendeni
Saye gibi yerlere salma garib efkendeni
Hak-i payinden cüda kılma garib şermendeni
Padişahım adem içre adımız kemlenmesin.*

Buna bir de Azeri sahasından örnek verelim:

Elestiden beli deyen sübhan'a baş endirir

Mehemmed'e tabe olan Gur'an 'a baş endirir
Özü birdi, adı min bir, vehdehüel la-şerik
Ehli mö min görebilmez, pinhana baş endirir.

Ölmeyince bu sevdadan çetin dönem usanam
Hegigetden ders almışam, terigetden sözi ganam
Şah-ı merdan sayesinde elm içinde ummanam
Deryaların gaydasıdı ummana baş endirir.

Biçare Aşık Elesker, olma elme nabeled
Danışmada doğru danış, sözün çıhmasın gelet
Çoh gazansan, az gazansan, beş arşın ağdı helet
Mal-dövlete baş eğdiren efsane baş
endirir. (VELİYEV, 1988:540)

(Beli:evet, min:bin; ganmak: anlamak; gayda: **usul**; ağ:
beyaz; **elm:ilim**)

3. abab/cccb/çççb...

Bir onulmaz derde düştüm bu imiş hükmi kaza
Hiç kabul etmez ilacı zahmimiz emlenmesün
Meskenim güzelce yorun çünkü Hak'dandır kaza
Ehl-i hüccac ah edince göz nice nemlenmesün.

Darbıma dağlar dayanmaz kadir idim kuvvete
Bulmadı Lokman Bacı çare yoktur illete
Müjdecı başım götürmez kem haberim
Devlete Nazlıdır Sultan efendim işitip gamlanmasun.

Yetdi ardımdan ecel serheng'i yolum bağladı
Ah-ı hasret, vah-ı firkat yaktı siynem dağladı
Bilmedi ahvali hüccac-i müsulman ağladı,
Nar ile bağıri hacir mi göz nice nemlenmesün

Ser-nigun oldu işiten eşkıyalar ünümü
Beyt-i harem Ka 'betullah 'a çevirdim yönümü
Çağırın gelstün yanıma Kethüda Halil 'imi
Yerime tuğumu çeksün, adımız kemlenmesün.

Katibi der yenilendi yine bu derdim benim

Umarım kim Padişahım dağıtmaz ordum benim
Kethüda 'ma tuğumu ver beldesün yurdum benim
Gayrı defter(-i) vüzerada yerimiz mimlenmesün.

Beş mısralık hanelerden meydana gelmiş
muhammes divana Aşık Ömer'den bir örnek:

Gerçi olmuştur mukarrer herkes kar ayrılık
Görmemiştir hiç dahi bir böyle düşvar ayrılık
Hey meded yaktı benim başıma odlar ayrılık
Olmasun hiç kimseler sana giriftar ayrılık
Kime derdim ağlayım der bende de var ayrılık.

Huy edindim kendime ah-ü nedamet etmeyi
Her kimi görsem ana halim hikayet etmeyi
Aleme raz-ı derunumdan rivayet etmeyi
Bilmez idim taliimden ben şikayet etmeyi
Gelmeseydi başıma tekrar betekrar ayrılık.

Kime feyyat ideyim ey çarh-i zalim bi-eman
Kani ya noldu bana yar olduğun devr-i zaman
Tir-i maksudum atılmaz kaddim dmuşken keman
Kimseler bilmez benim halim yaman oldu yaman
Hey ne müşkil derd imiş alemde dostlar ayrılık.

Sureta Mecnun 'a döndüm ağlarım zar-ü zelif
Bin bir adım hürmetiçün kıl inayet ya Celil
Rahmet eylefazl-ü lutfun kuluna eyle delil
Bir garib iklime düştüm gezerim üryan melil
Vüs'at-i dünyayı kıldı başıma dar ayrılık.

Ey Ömer kar etti miş-i cam-ı firkat aynıma
Şadilik dönderdi yüz gelmez ferahlık yanıma
Ağlamaktan uyhu girmez çeşm-i hun-efşanıma
Destime taş aldırup aheng için efganıma
Tabl-ı sinem döğdürür her lahza her bar ayrılık.

Usta aşıklar başlıca şu tür divanileri söylerlerdi:
Gıfılbend divanı, cığalı divanı, divanı mersiyye,
divanı hayriyye (öğütleme-üstadname), divanı
muhammes beyanı hal tarihi manzume,

divani muhammes tecnis, divani müseddes, zincirleme divani, divani eliflam vs.. Bunlar bilhassa Doğu Anadolu halk şairleriyle Azerbaycan aşıkları tarafından söylenirdi. Hepsine örnek vermek yazımızı haddinden fazla uzatacağından birkaçına kısa örnekler verelim:

Divanilerin mısraları ortadan bölünerek sekiz mısralık haneler (bentler) teşkil olunabilir. Durakları: 4+4+3+4=15; yahut, 4+4+4+3=15 şeklinde iken bu defa duraklar: 1,3,5,7. mısralar 4+4; 2,4,6,8. mısralar 4+3, yahut 3+4 şeklinde olur:

*Aşığ olan cevap versin
Söylesin dersini görüm
Hegigetten var heberi
Meydana gelsin görüm!
Bellidirse aşıkların
Yetmiş iki yoluna
Hem divani hem tecnisi
İmtahan versin görüm*

Bir hanenin bir mısraı hangi sözle bitiyorsa, sonra gelen mısrada aynı söz mısranın ilk sözü oluyor; bu kaide şiirin sonuna kadar devam ediyor. Bu tür divanilere de zincirleme divani deniliyor:

*Getdi elleri ihtiyarın ah elersen, gel deyer
Gel deyer, gel iğtidarın cehd eler, ister eser
İster eser, gel deyer, indi seni tenzil eler
Sed hazaran onda yetme! Eleger'in dengine!*

Altı mısralı, on beş heceli lirik şiir formu olan divani müseddes, Azeri aşıklarında ilk hanenin mısraları birbiriyle kafiyeli, sonraki hanelerin ilk beş mısraı birbiriyle, altıncı mısra ise ilk haneyle kafiyelidir: aaaaa, bbbba... Anadolu aşıklarında ise ilk hanenin mısraları kendi arasında kafiyeli sonraki hanelerin ilk dört mısraları kendi aralarında, son iki mısraları ise ilk haneyle kafiyelidir. Aşık Ömer'den iki hane:

*Gah dur bin şevk ile mesrur ider aşk ademi
Gahi sş'atır gehi mehcur ider aşk ademi*

*Gah zulmette olur pür-nur ider aşk ademi
Gah olur şah-ı Süleyman mur ider aşk ademi
Gah hak-i paler içre Tur ider aşk ademi
Gahi dünyada begayet hür ider aşk ademi.*

*Gahi gam ayine-i dilde değıldir cilvedar
Gah bir ma'sum dur aşk gah dur bi-ihthiyar
Ademe bin türlü suretle görünür aşkar
Saki-i devran elinden geh içirir zehr-i mar
Geh safa camın sunup meyhor ider aşk ademi
Cür 'a-i aşktan yine mahmur ider aşk ademi*

On beş heceli mısraları ortadan kırılarak alt alta gelen, muhammes üzerine kurulan 'Divani muhamme tarihi manzumeler, sosyal acıları ağıt edasıyla işleyen türdür. Attı hanesi muhammes divanı, yedinci hanesi ise altı mısralıdır. Bu haneye "Mühür bendi" deniliyor ve tarih de belirtiliyor:

*Ey mahal gulag asın
Basıbdı tufan Göğnüğü
Subhu şam gelire düşüb
Eyledi viran Göğnüğü
Bu zalim afat dağı
Ahuttı cövlan Göğnüğü
Bu bela söndürüpdür
Sünbül-i reyhan Göğnüğü
Gör neçe lal eyledi
Bülbül-i şeyda Göğnüğü*

.....
*Göğnüğün bu zulmüne
Ölke demiş gurban feda
Çin ü çılıpak lerzeleşib
Çihartdılar arşa seda
Hılasdı bir azacığ
Galan canlar oldu eda
Neylesin Molla Cuma
Taktirinmiş belki Huda!
Min üç yüz iyirmi sekiz (1910)
Eyledi ferman Göğnüğü
Recebül mürecebde*

Gıldı perişan Göğnüğü (HEKİMOV, 1975).

(Mahal: yer,yurt; subhu şam: sabah akşam;
lerzeleşme: titreşme; hılas:kurtuluş)

Bir çeşit müstezat olan ayakll/yedekli divanlar ki, bu divanların mısraları arasına *failatiin/failün* parçasının ilave edilmesiyle meydana gelir (DİZDAROĞLU, 1969:125).

Mübtela-yi aşk olaldan buldu lezzet canımız

Var bizim cananımız

Pak olur her bezmde güller gibi meydanımız

Her dem ü devianımız

Gelse nadan neş'e bulmaz bezmimiz varestedir

Aşk ile şayestedir

Can içinde gizlidir her an bizim mihmammız

Böyledir irfanımız.

Mağz-ı Kır'an'dır muhakkak der tarik-i Mevlevi Ey

Pesendi Mesnevi

Hüccet-i kat'ı olubdur serteser peymanımız Var

bizim imanımız.

Gazel şeklinde yazılmış bir divani için de Posoflu Zülali'den bir örnek:

*Biz bu zıdmetler içinden çıkarız bir gün olur Şarka
garba yıldırımlar çıkarız bir gün olur.*

*Kara bulutlar içinden parlayıp şimşek atar
Gök gürülder dolu yağar bakarız bir gün olur.*

*Kars Batımı Kafkas elinden çevrilen hisarları
Vuruben milli külünkle yıkarız bir gün olur.*

*Türkiye 'nin güneşinden, bir kıvılcım alırız
Bir cehim olur cihanı yakarız bir gün olur.*

Anadolu 'dan Hind ü Çin 'e geçeriz Temür gibi

Himalaya dağlarını çalkarız bir gün olur.

*Dağıstan Kırım Kazan İran ü Turan Kaşgar 'ı
İttihadın zenciriyle sıkarız bir gün olur.*

*Türk doğarız Türk yaşarız Türk gezeriz her zaman
Devrilen Moskof elinden çıkarız bir gün olur.*

*Der Zülali Dicle Fırat Ceyhun Araslar gibi Cuş
eder deryalara hep akarız bir gün olur.*

Belli başlı kaynaklarda tarif edilip örnek verilen divanları Kars ve Azerbaycan aşıklarında daha değişik şekillerde de görebiliyoruz. Onlar bu değişik tarza Şeki/Sicilleme diyorlar. Prof. V. Veliyev bunu şöyle ifade ediyor: "Üstat şairler değişmelerde şairlik istidatlarını göstermek için de divaniye müracaat ederlerdi. Malumdur ki divani şiir şeklinin her bendi dört mısradan ibarettir. Lakin bu formanın kalıbını bir deyişme esnasında Çıldırılı Aşık Şenlik bozmuş, her bendi on yedi mısradan meydana gelen bir sicilleme divani söylemiştir (VELİYEV, 1988:9-10) Tamamı üç bent olan bu divanının birinci bendini Prof. A. Caferoğlu'nun Toplamaları'ndan alıyoruz:

Ey yanşah düşün sözünü seni müşgül hal eylerem

Gumıdu nutı nefesin elfazın lal eylerem

Min tümennikfietini endiri bir pul eylerem

*Geh gurar gurar imtihan olu ezim galmagal
eylerem*

El içinnen itiğin'salı mesganını çöl eylerem

Kafdar küsdü sigirrisen gışdarını şil eylerem

Ormanda meşe samsan çingülda çaggal eylerem

Ters pelek yapılı gaban ağzı bağlı mal eylerem

Geh atar sahrayı düze geh nahırda kal eylerem

Geh diyer torvakeş deve fah galtavan fil eylerem

Gatar heyvan zümresine har himara döl eylerem

Cismine vurur palanı endemini çul eylerem

Bend eder tablahan'ya yem suyunu bol eylerem

Boynuna tahar yurarı çalbadara gul eylerem

Enter meymun şebek zozo çarpananı zil eylerem

*Er'ölmüş arvat miseili döydürürem dizdlerine
Beykar goca garı kimi mehlil goyar dul eylerem.*

.....

Şeki/Sicilleme hakkında M.F. Kırzioğlu da şu bilgileri vermektedir: "Kuzey Azerbaycan'da Şirvan ilinin Şeki şehrinde etrafa yayılan bir deyiş biçimidir. Divan edebiyatının Terci-i bend'i gibi her hanenin son yaprağından başka, bütün mısraları kafiyeli ve en azından on mısralı ve çoğundan on altı mısralı, üç haneden dokuz haneye değin yedili, sekizli, dokuzlu ve on altılı (on altı heceli) deyiştir. Halk edebiyatının en güç nazım örneği olan Seki'yi en becerikli söyleyen ve güzel parçalar bırakan Kağızmanlı Hıfzi'dir (1918'de Ermeniler şehit etti)" (KIRZIOĞLU, 1962).

Osman Cemal Kaygılı divanilerin 6+5=11'li hece ölçüsüyle de söylendiğini belirtiyor (DİZDAROĞLU, 1969:124). Sarıkamışlı Aşık Mevlüt Denizer bize "divani" örneği olarak Aşık Sümmam'nin şu şiirini çalıp söyledi, bu şiir hece vezniyledir:

Uyandım gafletten oldum perişan

*Bir nur doğdu alem oldu hürişan
Selam verdi bana üç hub dervişan:
Lisanları bir hoş sedası tek tek,*

*Aldılar abdesti uyandım habdan
Dadiler. Aslımız hak ü türabdan
Okuttular üç harf yeşil kitaptan
Okudum harfini noktasın tek tek.*

*Okudum harfini zihnim bulandı
Yaralarım göz göz oldu sulandı
Baktım çar köşede kadeh dolandı:
Nuş ettim pirlerin badesin tek tek.*

*İçtim badesini gördüm rengini
Tam on sekiz sahat sürdüm cengini
Yar yüzünde saydım on beş bengini
Halhalin altında noktasın tek tek.*

*Dediler: Sümmamı gel çekme elem
Adamı çürütür derd ile verem*

*Seninçin dünyada kavuşmak haram
Böyle yazmış kalem hudasin tek tek.*

II.Konuları

Gözden geçirdiğimiz divanilerde başlıca şu temaların işlendiğini gördük: Sevgi, dert, ızdırıp, ayrılık, halden şikayet, kahramanlık. Bu hususta V.Veliyev şunları söylüyor: "Halk şiirinde epik temalar işlenirken divani tarzına müracaat edilir. Bundan başka zamandan şikayet, sosyal müesseselere karşı itirazlar da divanilerin konuları arasındadır. Halk şairleri hak, adalet uğrunda mücadele etmek, şer kuvvetlere karşı divan tutmak, felsefi umumileşmeye götürmek ve saadete kavuşmak için dövüşmek vs. temasını liro-epik levhaları, coşkun hisleri divani şeklinde aksettirmişlerdir. Mesela (Kurbani'den):

*Felek sennen elleşmeğe bir bele meydan ola
Açıla haggın gapısı edalet-divan ola
Men gelmişdim mürsidimin derdine deva gılam
Ne bileyim men gelince hak ile yeksan ola.*

Sevgi teması işleyen divanilerde hayata iyimser bakmak, zorluklara galebe çalmak azmi üstünlük teşkil ediyor. Üstat sanatkarlar deyişmelerde, herbe-zorbalarda, vücutnamelerde öz sevgilerinin şiddetini, felsefi mazmunlu şiir söyleme kabiliyetlerini, şairlik istidatlarını göstermek için divaniye müracaat ediyorlar" (VELİYEV, 1988).

Kitaplarında divani konusuna geniş yer veren Mürsel Hekimov, "Divaniler, kavga-döğüş ruh haliyle söylenirler. Bilhassa aşık karşılaşmalarında rakibin şuurunu karıştırmak, onu sarsmak ve bir çeşit içinden çıkılmaz vaziyete sokmada sanatkarın hassasiyet, ariflik ve açıkgözlülüğünün işaretidir." demektedir (HEKİMOV).

Gerçekten de yukarıda gazel şeklindeki divaniye örnek verdiğimiz Posoflu Zülali'nin şiiri epik bir divani örneğidir. Aynı şairin 1945'te Ruslar'ın Kars ve Ardahan'ı istemeleri üzerine söylediği dörtlüklerle yazılmış şu koçaklama divanisi de yiğitçe bir karşı koyma niteliğindedir:

*Bir karış toprağa verseler cihanı vermeyiz
Parçalasalar eflaki asumamı vermeyiz*

*Kalbimizde damla icaradır vatanın her parçası
Göle 'yi Sarıkamış 'ı Kağızman 'ı vermeyiz.*

*Bir zerreden bir kütleyle bir ülkede yaşarız
Yediden yetmiş dek serhatlara koşarız
Bir ayak toprak alsalar biz iki dağ aşarız
Dünya alt üst olmayınca bu vatanı vermeyiz.*

*Der Zülali çek bayrağı orduyla arş ileri
Biz öyle Türk oğluyuz ki dönmeyiz asla geri
Çiğirimizde saklarız Posot Şavşat Çıldır 'ı
Artvin 'i o güzel Kars 'ı Ardahan 'ı vermeyiz.*

III.Ezgileri

A. Talat'tan: "Saz şairlerince hususi bir ahenkle okunan divanın ismi de bu ahenkten meydana çıkmıştır. Gazel ve divanları ayırmak için şekilden ziyade **manaya, bilhassa teganniye**

dikkat etmek ,şarttır. Gazel aşk ve sevdayı, gönül acıları ve duyguları dile getirdiği halde, divan lakaydi ve laübaliliği ifade eder" (TALAT). Gerçekten de A.Talat'ın kendi kitabına aldığı divan örneği divanı vasıflandırmasına uygundur:

*Ey hamamcı bu hamama güzellerden kim gelir Ne bileyim
ey efendim günde yüz bin can gelir! Halbuki bizim
yukarıda verdiğimiz örneklerde "laubalilik ve lakaydi"den söz edilemez.*

Anadolu halk şairleri saz çalarken hususi bir beste ile okudukları divanların "*Hafdi, Orta, Konya, Yenikapı*" gibi muhtelif havaları vardır. Aralarındaki fark yazılıştta değil, rast, uşşak, karcıgar gibi makamlarla bestelenmiş olmasındandır(MEVLEVİ, 1973:36).

Harbi bir edayla söylenen divaniler, yumuşak sadalı güzellmelerin zıddıdır. Osmanlı divanisi döğüş, cenk sahnelerini hatırlatırken, baş divanı, ağır, gamlı ve sitemlidir (HEKİMOV).

KAYNAKLAR

BANARLI, Nihad Sami 1971	Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul	1962	Halk Edebiyatı Deyimlerimiz, Türk Dili
BORATAV, P.N. 1982	Folklor ve Edebiyat, İstanbul	KÖPRÜLÜ, M. Fuad 1934	Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul
HEKİMOV, M. 1975		1962	İstanbul Türk Saz Şairleri, Ankara
DİZDAROĞLU, Hikmet 1969	Halk Şiirinde Türler, Ankara	1980	Türk Edebiyatı Tarihi
		NUR, Rıza 1942	Tanrıdağ, C.1, No:13
1987	Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatından Hususi Kurs, Bakü	MEVLEVİ, Tahir-ül 1973	Edebiyat Lügati, İstanbul
KIRZIOĞLU, Fahrettin M.	Aşg Şe'rinin Növleri, Bakü	TALAT, Ahmet 1928	Halk Şiirinde Şekil ve Nevi, İst.
		VELİYEV, Vagif 1988	Azerbaycan Edebiyatı İncileri